

UDC 027.8(477.63):004.738:001-028.14

Inha Kovalenko, Nataliia Korpacheva

Current State and Perspectives of Development of the Field Abstract Resources on the Website of Sukhomlynskyi State Scientific Pedagogical Library of Ukraine

The joint work of the Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine network and educational libraries in Ukraine on the problem nationwide filing abstracts database «Ukrainika Naukova» its paper version URZ «Dzherelo» and Industry Review databases posted on the web portal of Sukhomlynskyi GNPB Ukraine, materials on pedagogy, psychology and education are considered.

Keywords: information flows, abstract information, a network of educational libraries, abstract resource industry.

УДК 027.8(477.63):004.738:001-028.14

Инга Коваленко, Наталия Кропачева

Состояние и перспективы развития отраслевого реферативного ресурса на веб-портале Государственной научно-педагогической библиотеки Украины им. В. А. Сухомлинского

Рассмотрена совместная работа Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского и сети образовательных библиотек Украины над проблемой наполнения общегосударственной реферативной базы данных «Україніка наукова», ее бумажного варианта УРЖ «Джерело» и отраслевой реферативной базы данных, размещенной на веб-портале ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, материалами по вопросам педагогики, психологии и образования.

Ключевые слова: информационные потоки, реферативная информация, сеть образовательных библиотек, отраслевой реферативный ресурс.

УДК 024.5:050:004.7

Олена Лопата,

мол. наук. співроб. НБУВ

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ
ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ
ПЕРІОДИЧНИМИ ВИДАННЯМИ**

У статті окреслено сучасні тенденції та пріоритетні напрями розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів журнальними періодичними виданнями, висвітлено питання застосування новітніх інформаційно-комунікаційних технологій для оперативного задоволення інформаційних потреб читачів та розширення спектра бібліотечних сервісів та послуг, зокрема, поглиблення інформаційного обміну за рахунок використання журналів відкритого доступу.

Розглянуто питання впливу новітніх інформаційних технологій на роботу в традиційному бібліотечному середовищі та визначено тенденції найближчої трансформації бібліотечної діяльності та інформаційного обслуговування читачів періодичними виданнями. Це, крім інтенсивного використання середовища Інтернету та всіх сервісів Веб 2.0, – програмно-технічне забезпечення, що надає користувачу такий інтернет-сервіс, який дозволяє застосовувати веб-технології для дистанційного доступу до конкретного ресурсу (баз даних, програм, текстів та ін.); мобільні послуги та все різноманіття електронних документів (локальних та віддалених, новітніх і депозитарних та ін.).

Ключові слова: інформаційні технології, наукова бібліотека, часопис, автоматизована бібліотечно-інформаційна система, відкритий доступ, дистанційне обслуговування, мобільні послуги, електронні документи.

У середині 90-х років минулого століття розпочалося активне впровадження у бібліотечну справу новітніх технологій і, як наслідок, переосмислення ролі книгозбірень як гарантів збереження інформації для нинішніх і майбутніх поколінь. Сучасна ситуація у світовому інформаційному просторі характеризується широким використанням різних видів електронної інформації (бази даних, повнотекстові версії наукових видань, безпосередньо електронні видання тощо). При цьому значна частина цієї інформації доступна в онлайн-режимі та через Інтернет. З'явилися навіть нові терміни «безпаперові технології», «електронний ресурс», «цифрова бібліотека» і т. п.

Динамічні зміни в організації сучасного бібліотечного обслуговування вплинули на діяльність книгозбірні загалом та на систему інформаційних послуг й інформаційного забезпечення зокрема. Книгозбірня нині – це інформаційний, культурний та освітній заклад, що надає доступ до інформації всім категоріям читачів і використовує автоматизовані інформаційні системи для автоматизації функцій бібліотекаря з придбання й підтримання бібліотечного фонду, та обслуговування читачів.

Бібліотеки вже перестали бути лише місцем збереження інтелектуального та культурного надбання нації. Вони дедалі більше набувають статусу наукових та просвітницьких центрів. У зв'язку з цим зростає роль книгозбірень в культурно-інформаційному розвитку соціуму, на новий рівень підноситься їх науково-освітня та науково-інформаційна робота. Виконання ж соціально-комунікаційних функцій бібліотек багато в чому залежить від безпомилково обраних пріоритетів та заходів їх реалізації на різних рівнях функціонування: національного, регіонального, загальнонаукового, галузевого, фахового. Тому стратегічні напрями розвитку книгозбірні та інформаційного обслуговування читачів мають бути не просто узгоджені з розвитком науки та суспільства, але й спрямовані на піднесення таких каналів комунікації, які б зумовили їх прогрес та вдосконалення.

Окремої уваги заслуговує проблема формування фондів періодики та інформаційного обслуговування читачів поточними журналами. Періодичні видання є найбільш оперативним джерелом, із якого здобувається понад 70 % наукової інформації [4, с. 97].

Даний інформаційний ресурс користується у читачів величезним попитом, проте кількість зарубіжних часописів (під якими ми будемо розуміти й публікації російських видавництв, видавництв країн СНД та Балтії), що надходять до бібліотек України, за останні роки суттєво знизилася. Це й не дивно. До 70-х років XX ст. ціни на друковані журнальні видання були цілком сприйнятливими та виваженими. Далі розпочався період різкого зростання вартості передплати: з 1986 р. ціни на журнальну періодіку зростали в чотири рази швидше за інфляцію. За даними Асоціації дослідницьких бібліотек (Association of Research Libraries, ARS), з 1986-го по 2002 р. вартість передплати на наукові часописи зростає на 227 % (за цей же період споживацькі товари подорожчали лише на 64 %) [14, с. 8].

З початку XXI ст. розвиток ринку зарубіжних наукових видань характеризується різким збільшенням їх кількості, з одного боку, та значним

подорожчанням й зменшенням асигнувань на їх закупівлю, з другого. Так, ціна пакету журналів спілки IEEE за період із 2000-го по 2003 р. зросла з 25,5 тис. доларів США до 38,5 тис., тобто на 13 тис. доларів [2, с. 18]. Аналогічна тенденція простежується при розгляді цінової політики інших провідних закордонних видавництв. Приміром, вартість передплати на друковану продукцію видавництва Elsevier за 1991–2001 рр. підвищилася у 2,2 рази, а ціна часописів Американського хімічного товариства зросла утричі [2, с. 19]. Розцінки на STM-журнали (STM – від англ. Science, Technology, Medicine) за останні 15 років підійнялися на 215 % (за показниками ARS) [6, с. 31].

Таким чином, з одного боку, інтенсивне збільшення чисельності іноземних видань та поява на ринку інформаційних послуг значної кількості зарубіжної періодики, не тільки приумножують обсяг інфоресурсів, але й створюють додаткові проблеми для розшуку та використання релевантної користувачам інформації. З іншого боку, фінансові обмеження й постійне зростання цін на цю продукцію ставлять бібліотеку в такі умови, за яких потрібен критичний та скрупульозний відбір даної літератури та необхідність впровадження новітніх інформаційних технологій.

Метою даної роботи є висвітлення сучасних тенденцій та перспектив розвитку бібліотечно-інформаційного обслуговування читачів журнальними періодичними виданнями, розгляд питань застосування інформаційно-комунікаційних технологій для оперативного задоволення інформаційних потреб користувачів, розширення спектра бібліотечних сервісів і послуг, та впливу новочасних засобів зв'язку на роботу в традиційному бібліотечному середовищі.

Актуальною тенденцією сьогодення інформаційного обслуговування читачів є інтеграція друкованих та електронних часописів, яка обумовлена тим, що підготовку до друку поліграфічної продукції нерідко повністю переведено в цифрову форму. Розвиток програмної бази передбачає існування електронної версії друкованого періодичного видання. Досить широке впровадження електронних версій журналів пояснюється і тим, що під час їх створення можна відмовитися від деяких затратних ланок традиційного поліграфічного виробництва: кольороподіл, друк та транспортування друкованої продукції. Можливість організації комунікації в мережі Інтернет призвела до виникнення мережеских гіпертекстових зв'язків та мультимедійних видань, що забезпечують надзвичайно широкий діапазон задоволення пошукових потреб користувачів.

На початку XXI ст. у світі нараховувалось журнальних видань, що публікуються:

- традиційним шляхом та на носіях CD-ROM – 4491 назва;
- лише на компакт-дисках – 409;
- традиційних та доступних через Мережу – 14 641;
- доступних тільки через Мережу – 2233 назви [5, с. 46].

Неважко обрахувати, що частка електронних версій часописів у різних варіантах складала близько 15,0 % .

Відсоток закупівель електронних видань в бібліотеках поки що досить незначний, але в провідних наукових і університетських книгозбірнях може становити до 40 % від загального обсягу витрат на комплектування фонду. Це відбувається, головним чином, за рахунок передплати на повнотекстові електронні версії зарубіжних наукових часописів. Більш того, вже сьогодні впливові наукові бібліотеки, особливо академічних інститутів і університетів, відмовляються від багатьох традиційних передплат, навіть з фундаментальних наук, віддаючи перевагу повнотекстовим електронним журнальним виданням [13, с. 22].

Результати дослідження, проведеного Школою бізнесу Університету ім. Джона Мура (Великобританія), свідчать, що американські книгозбірні, зокрема члени Асоціації дослідницьких бібліотек (Association of Research Library, ARS), приділяючи особливу увагу науковим часописам, з кожним роком збільшують фінансування на електронні ресурси. На початку XXI ст., кожна бібліотека, що є членом Асоціації, передплатувала понад 100 назв електронних журналів, до того ж 40 % книгозбірень планували збільшити виділення коштів на їх закупівлю [12, с. 106].

При передплаті електронних часописів бібліотеки світу віддають перевагу безпосереднім зв'язкам із видавництвами, які пропонують перегляд власних журналів через організовані служби доступу, наприклад, відомі українським користувачам (у першу чергу читачам НБУВ) – SpringerLink від «Springer», Science Direct від «Elsevier» тощо. Численні друковані часописи супроводжуються електронною версією на оптичних дисках, передусім журнали науково-технічного та навчального характеру. Альтернативою традиційним джерелам забезпечення користувачів періодичними виданнями в значній мірі стали електронні ресурси віддаленого доступу. Деякі видавництва пропонують безкоштовні онлайн-версії своїх журналів, яких досить багато наразі в Мережі. Вдало впроваджується сервіс зв'язків (лінкування) між статтями (в межах одного

журналу, часописів певного видавництва, між часописами різних видавництв тощо), від цитування або списку використаних джерел власне до самих джерел, від баз даних до повних текстів статей, від прізвища автора до його публікацій тощо.

Останніми роками з'явилися електронні версії низки часописів, протягом багатьох років отримуваних НБУВ [4]. З огляду на швидкі темпи розповсюдження електронної версії журналів можна прогнозувати зростання цього напрямку інформаційного обслуговування користувачів.

З середини 90-х років XX ст. розглядається, розвивається та удосконалюється нова модель цінової політики для електронних часописів, а також варіанти ліцензованого доступу для окремих користувачів, книгозбірень, асоціацій, консорціумів. Видавництво Academic Press вперше запропонувало маркетингову модель, яку пізніше підтримали більшість книгозбірень, коли бібліотеки – учасники Консорціуму чи Асоціації – отримували колективну передплату всього пакету журналів певного видавництва і будь-хто з них мав можливість скористатися усім ресурсом [15].

Не можна не відзначити у цій царині відомий проект CrossRef, заснований 1999 р. дванадцятьма видавцями (через рік до проекту приєднались ще 11 відомих видавництв, а нині назва проекту стала власною назвою лінкування в цілому). Засновники оголосили спільний план співробітництва для сумісного використання публікацій з журналів один одного при цитуванні. У взаємному застосуванні (через лінкування) спочатку було близько 3 млн статей і майже на півмільйона публікацій база поповнюється щорічно.

Першою організованою відповіддю на зростання видавничих цін стало створення в 1998 р. Коаліції фахового наукового видання і ресурсів (Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition – SPARC) та об'єднання бібліотек для колективної передплати. SPARC заснувала альтернативні наукові часописи та сприяла налагодженню видавничої діяльності наукових товариств. Так, приміром, з'явилася база даних наукових статей BioOne, скористатися якою, на сьогодні, мають змогу й читачі НБУВ.

І все ж, традиційні наукові часописи продовжують бути більш популярними та визнаними ніж журнали, що підтримуються SPARC, так само як і науковці не можуть поступитися перспективою публікації в ушлюблених світових виданнях із багатомільйонною історією. Неможливість

деяких книгозбірень передплатити часописи видавництва «Elsevier» (найдорожчих із нині існуючих) виявилася згубною – читачам ці журнали вкрай потрібні (досвід роботи зали періодичних видань НБУВ це посвідчує).

Спільна закупівля чи придбання STM – періодики в межах асоціації – єдино ймовірне рішення за нинішніх обставин. Сьогодні, фактично, жодна із закордонних бібліотек не закуповує електронні матеріали, не ввійшовши до відповідного консорціуму або кількох консорціумів. Така практика дозволяє максимально охопити діапазон необхідних журналів за більш-менш сприйнятливими цінами.

Необхідно відзначити, що консорціуми – це не тільки колективна передплата. Чимало із даних корпорацій здійснюють освітянські програми, семінари та симпозіуми з питань комплектування та обслуговування читачів періодичними виданнями, наявності альтернативних наукових журналів та ресурсів, широко пропагують інституційні депозитарії, проводять науково-дослідну роботу. Наприклад, дослідники з Університету Барселони наводять результати дослідження щодо використання електронних часописів, видавництв Academic Press, Kluwer, MCB Emerald та Wiley. Науковці відзначають, що ліцензію на доступ до журналів зазначених видавництв було придбано в рамках консорціуму, до якого увійшли вісім науково-освітніх установ. Читачі використовували, в середньому, публікації: Academic Press – 18,45 %, Kluwer – 45,05 %, MCB Emerald – 80,97 %, Wiley – 25,03 % [12, с. 106].

Перший консорціум бібліотек в Україні створено в 1999 р., коли за грантом Міжнародного фонду «Відродження», було налаштовано річний доступ до 400 паралельних електронних журналів видавництва «Springer» для книгозбірень, що долучаються до проекту [16, с. 149].

Розвиваються й інші форми розповсюдження інформації: як академічні (з контролем якості через рецензування) – наприклад, журнали відкритого доступу (ВД), так і популярні. За Будапештським проектом (Budapest Open Access Initiative), відкритий доступ визначається як такий, що «не має фінансових або інших бар'єрів, окрім доступу до самого Інтернету» [14, с. 5], а саме – йдеться про безкоштовний доступ до наукової інформації в онлайновому середовищі [6].

Журнали ВД публікують відрецензовану інформацію - наукові роботи, що надаються читачам безкоштовно за рахунок стягнення плати за статтю до її появи (а не шляхом передплати), тобто: той, хто зацікавлений у поширенні змісту, розраховується за вартість виробництва.

Системи ВД можуть бути застосовані до переважної більшості електронних документів та удосконалені за двома взаємодоповнюючими напрямками:

- журнали Відкритого доступу («золотий» варіант) – найбільш близькі до традиційних видань, у т. ч. і за змістом та складом публікацій;
- тематичні або інституційні депозитарії («зелений» варіант) – архіви.

З точки зору бібліотечного обслуговування, істотної різниці між цими системами не існує. Як правило, наявність відповідних документів висвітлюється в мережевих каталогах, які через гіперпосилання надсилають запит користувача на сайт організації-фондоутримувача.

Останнім часом популярність ВД істотно зросла. Особливих успіхів даний напрям досяг у галузі досліджень, що підтримуються державою, тобто профінансованих урядом. У США започатковано створення законодавства, яке зобов'язує Національну інституцію здоров'я (NIH) забезпечити відкритий доступ до результатів своїх досліджень [6, с. 38].

Директор Пекінської національної бібліотеки в «Інформаційному бюлетені інституційних депозитаріїв» (Institutional Repositories Newsletter) повідомив, що Китай «розпочав створення інституційних депозитаріїв у своїх університетах та наукових установах, а інфраструктура, розроблена проектом DRIVER та його засновниками, буде корисною для китайських установ і майбутніх мереж інформаційного пошуку Китаю». Індія та Південна Африка також виявили побажання «стати частиною глобальної мережі депозитаріїв, що розвивається...» [6, с. 36].

Вдалою вітчизняною моделлю тематичного репозитарію можна вважати базу даних авторефератів дисертацій, яку підтримує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського НАН України, а також, певним чином, реферативну базу даних «Україніка наукова», яка в майбутньому, за прогнозами, переросте в повнотекстову – найбільший репозитарій наукової інформації України (подібно до Web of Science, наприклад).

Із розширенням участі вчених у публікаціях ВД виникають як позитивні, так і дискусійні моменти для книгозбірень:

по-перше, ВД включає для авторів платежі за публікацію з метою надання вільного доступу до журналу для усіх бажаючих;

по-друге, видання підготовлені силами інституційних депозитаріїв вимагають значних фінансових та людських ресурсів: обладнання, телекомунікації, редакційні колегиї, спеціалізована експертиза і безліч інших процедур, без яких робота не може бути надана користувачеві;

по-третє, бібліотекам та науковим установам необхідно займатися рекламуванням та популяризацією часописів ВД, що традиційно є частиною роботи видавництва;

по-четверте, онлайнві публікації нерідко потребують роздрукування, що не завжди задовольняє читачів;

по-п'яте, автори і вчені, як і раніше, приділяють увагу «престижу» своїх публікацій, безпосередньо пов'язаних з авторитетом часопису, що видає наукову роботу. Неважко передбачити, що в найближчому майбутньому онлайнві наукові журнали переважають у цьому відношенні такі видавництва, як «Elsevier», «Brill», ACP Publication, APS Physics і т. п.

В останні роки почала функціонувати друга, так звана «гібридна» модель (Walker / Prosser) відкритого доступу, коли автору або організації пропонується внести плату за публікацію статті, тоді вона стає загальнодоступною для всіх. В разі, коли цього не робити, видання буде доступне лише для передплатників часопису.

Найбільш прихильно таку ідею журналів відкритого доступу підтримали не комерційні видавництва, а знані наукові інституції: Oxford University Press, Proceedings of the National Academies of Science (PNAS), American Physiological Society та ін. (Друковані часописи даних видавництв представлено у залі періодичних видань НБУВ.)

Дослідження Інституту наукової інформації (ISI) США свідчать, що статті, представлені у Відкритому доступі, в результаті самоархівування цитуються у п'ять разів частіше, ніж ті, що розміщені в інших журналах. Є також наступні переваги: легкість пошуку подібних текстів для користувачів, погужна читацька аудиторія, інтеграція до глобальних наукових баз даних, зменшення наукової ізоляції та нові можливості для спільних наукових проєктів. У будь-якому випадку, простір для користувачів журналів відкритого доступу необмежений, а їх потенціал – безумовний.

Комерційні видавництва також змушені співпрацювати з новою моделлю наукових комунікацій. Навіть найвідоміші світові наукові бренди «Elsevier» та «Springer Verlag» уже кілька років пропонують низку журналів у відкритому доступі. У 2008 р. проєкт відкритих академічних журналів розпочала і Національна академія наук України («Портал наукової періодики» на сайті НБУВ).

Одним із важливих та перспективних напрямів поліпшення обслуговування читачів журнальними часописами є формування та популяризація електронних каталогів періодичних видань. Аналіз

публікацій у спеціальних галузевих виданнях та розгляд електронних ресурсів книгозбірень України засвідчує, що бібліотечні електронні каталоги розвиваються у декількох напрямках:

✓ першим напрямом розвитку електронних каталогів є інтеграція бібліотечних ресурсів шляхом створення корпоративних електронних каталогів. Завдяки впровадженню корпоративних проєктів у провідних книгозбірнях створюються можливості для більш широкого обміну інформацією, зростає потенціал однієї окремо взятої інформаційної установи, вдосконалюється використання та продукування наукових знань;

✓ другим напрямом є удосконалення довідково-пошукового апарату електронних каталогів періодичних видань завдяки розширенню бібліографічного запису рубриками і підрубриками, термінами тезаурусів, авторитетними файлами тощо;

✓ третім напрямом розвитку електронних каталогів є каталогізація мережесих ресурсів;

✓ четвертим напрямом розвитку електронних каталогів є повнотекстове розширення бібліографічного запису через посилання на повний текст документу, а саме – формування електронної бібліотеки на базі електронного каталогу (завдяки застосування технології лінкування).

Вдалим рішенням корпоративної каталогізації, яке доступне бібліотекам України є «ІРБІС-Корпорація». Дана система створена на засадах розподіленої каталогізації, інтегрована у модуль «Каталогізатор» та використовує Google-подібний інтерфейс для швидкісного пошуку елементів бібліографічного опису [7].

З переведенням (на початку 2011 р.) БД ЕК НБУВ у систему ІРБІС-64 уможливлено інтерактивний віддалений доступ до електронного каталогу журналів та продовжуваних видань НБУВ (основні аспекти цієї роботи, на прикладі зали періодичних видань, висвітлено в статті автора публікації [8]). Таким чином, закладено сприятливі умови для подальшого розвитку інформаційної продукції НБУВ та її інтеграції у світовий науковий простір.

Значна кількість наукових інформаційних ресурсів накопичується на веб-сайтах фахових часописів. До найважливіших світових наукових мережесих ресурсів належить каталог журналів відкритого доступу Directory of Open Access Journal (DOAJ), в якому організовано пошук повних текстів публікацій із більш ніж 120 рецензованих електронних журналів із бібліотечної тематики. Веб-сайт австралійського електронного

журналу LIBRES об'єднує повнотекстовий архів публікацій, інформацію про бібліотечні конференції й семінари, посилання на дослідницькі мережі і блоги. Повсякчас зростає і обсяг наявної в Інтернеті інформації із російських фахових часописів, хоча веб-сайти бібліотекознавчих видань по-різному надають доступ до своїх публікацій: пропонують тільки зміст («Библиотековедение»), розміщують повнотекстові архіви («Библиотечное дело», «Вестник КемГУКИ»), роблять посилання від змісту до повних текстів у «Научной электронной библиотеке» («Вестник ЧГАКИ»).

Ефективним та популярним продуктом сучасного сервісу бібліотек є електронна виставка періодичних видань. Електронну виставку журнальних періодичних видань визначаємо як – виставку журнальних часописів розміщену на електронних носіях, в локальній або глобальній мережі, реалізовану на базі комп'ютерної техніки та спеціальних програмно-технічних засобів. Порівнявши технології створення електронної і традиційної виставок, можна зробити висновок, що технологічні процеси підготовки та організації електронних і традиційних журнальних виставок принципово схожі. У той же час, при зовнішній подібності двох технологічних структур їх навряд чи можна вважати цілковитими аналогами. Електронна виставка поєднує в собі особливості різних видів бібліотечного та бібліографічного обслуговування. Їй притаманні специфічні особливості, не властиві традиційній виставці, а саме – електронна виставка забезпечує зручне надання інформації користувачам не лише за допомогою тексту і статистичних ілюстрацій, але і широких навігаційних можливостей, ефектів анімації тощо. Деякі електронні виставки дозволяють користувачеві оперативно звернутися до повного тексту документа, або його фрагментів, але, як доведено на практиці, така можливість надається читачам досить рідко. Частіше користувачі мають змогу переглянути бібліографічні характеристики експонованих періодичних видань: бібліографічний опис, зміст, анотацію журнальних статей та ін., тобто електронна виставка сьогодні надає читачеві вихідну інформацію про видання – читачеві надається не документ, а відомості про нього.

Загальну мету електронних виставок періодичних видань можна охарактеризувати як інформування користувачів про певні документи для їх розгляду та опрацювання. Одночасно слід зазначити, що з нинішнього року на сайті НБУВ почала експонуватися виставка зарубіжних журнальних часописів, що надходять до зали періодичних видань НБУВ.

Сьогодні частина користувачів (здебільшого – молодь) отримує

інформацію з гаджетів (букридерів, смартфонів, планшетів тощо). Мобільність, в найширшому сенсі цього слова, стає однією з характерних рис нашого суспільства часу, і на порядку денному з'являється новий напрям бібліотечного сервісу – мобільні бібліотечні послуги.

Мобільні бібліотеки (МБ) – одна з найостанніших інновацій у бібліотечно-інформаційній сфері. Сам термін, насправді, з'явився досить давно і поєднує дві історичні паралелі:

- використання антенно-безпроводної комунікації для зв'язку комп'ютерних станцій з глобальними мережами;
- використання книгозбірнями бібліобусів – пересувних бібліотек (як правило спеціальних автобусів), що виїждять у важкодоступні місця, де немає книгозбірень.

Нині, термін «мобільний» означає значно більше. МБ сьогодні – це не тільки можливість перегляду бібліотечних каталогів та баз даних, у тому числі і періодичних видань, за допомогою засобів мобільної телефонії і гаджетів користувачів. Мобільні бібліотеки – це подальший рівень розвитку бібліотечної діяльності на шляху неухильного вдосконалення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). В європейських країнах мобільні бібліотечні послуги настільки активно увійшли у повсякденну реальність, що вже виникла необхідність обміну досвідом у цьому напрямі. Нещодавно, у Великобританії було проведено першу Міжнародну конференцію щодо мобільних бібліотек, а видавництво «Facet Publishing» у 2010 р. видало працю «M-Libraries» («Мобільні бібліотеки»).

Основні постулати вказаної розвідки такі:

- ✓ мобільні системи зв'язку є технології, що з усіх існуючих на Землі, найбільш швидко розвиваються й поширюються, а тому досить довго ніхто не акцентував увагу на тому, що від мобільних комунікацій відбувся перехід до мобільних бібліотек;
- ✓ завдяки активному розвитку мобільного зв'язку, IP, мобільної телефонії та широкому розповсюдженню мобільних персональних пристроїв все більше користувачів прагнуть застосовувати мобільні технології для отримання доступу до інформації з книгозбірень;
- ✓ перед бібліотечними працівниками постає завдання створення інформаційного ресурсу (у першу чергу новітньої наукової інформації) для надання на мобільні пристрої;
- ✓ мобільні бібліотеки існують та удосконалюються в новому інформаційному просторі, що характеризується активним впровадженням в

повсякденне життя таких елементів як: соціальні мережі, блоги, твіттер та інші елементи електронного середовища [13, с. 35–36].

У цілому, досить чітко вимальовуються тенденції найближчої трансформації бібліотечної діяльності та інформаційного обслуговування читачів періодичними виданнями; це, крім інтенсивного використання середовища Інтернету та всіх сервісів Веб 2.0, – програмно-технічне забезпечення, що надає користувачу такий інтернет-сервіс, який дозволяє застосовувати веб-технології для дистанційного доступу до конкретного ресурсу (баз даних, програм, текстів та ін.); мобільні послуги та все різноманіття електронних документів (локальних та віддалених, новітніх і депозитарних та ін).

Сьогодні простежується зростання електронного контенту як в Україні, так і у світі. Але ми досить чітко бачимо своє призначення в майбутньому суспільстві – новітні функції бібліотечного працівника в модернізованій, сучасній, але Книгозбірні, а не в ролі системного адміністратора або контент-консультанта в інтернет-блозі. Незважаючи на те, що спостерігається тенденція перетворення наукових бібліотек на інформаційні центри, які забезпечують користувачів передусім електронною інформацією, багато вчених та фахівців (у т. ч. і бібліотечних працівників) віддають перевагу журнальним виданням у друкованій формі. Наукові бібліотеки мають стати гібридними, тобто такими, що поєднують традиційні книгозбірні, комп'ютерні й мобільні технології і, відповідно, надають своїм користувачам періодичні видання трьох рівнів:

- ✓ традиційні друковані документи;
- ✓ документи на CD-ROM, CD-R, DVD, BD, HD DVD та інших електронних носіях;
- ✓ мережеві електронні документи, в т. ч. журнали Відкритого доступу.

Для поліпшення якості інформаційного обслуговування читачів періодичними виданнями у повсякденну практику сучасних книгозбірень, на наш погляд, повинні увійти й такі форми роботи як:

- ✦ онлайн-доступ до власних ресурсів з можливістю надання користувачеві електронної копії документа;
- ✦ веб-сайт бібліотеки мусить бути оснащений повним комплектом навігаційного інструментарію, щоб читач міг легко знайти потрібне;
- ✦ користувачу має бути надана можливість доступу до зведених каталогів та інших корпоративних бібліотечно-інформаційних ресурсів як місцевого, так і національного та міжнародного рівнів;

✦ дистанційне замовлення необхідних читачеві періодичних видань та електронна доставка документів повинні стати одним із основних засобів сучасних міжбібліотечних комунікацій та пріоритетних напрямів бібліотечно-інформаційного сервісу;

✦ повне освоєння сучасних ІКТ, особливо мобільних технологій, що відповідає запитам саме тих користувачів, котрі не мають можливості (або бажання) прийти до бібліотеки.

Наведені зміни повинні допомогти вирішити два завдання, що слугуватимуть вагомим стимулом для розвитку нової концепції бібліотеки майбутнього та нового формату обслуговування читачів журнальними періодичними виданнями:

- бібліотека отримує право створювати цифрову копію будь-якого науково-освітнього часопису та обслуговувати ним своїх користувачів лише в приміщенні книгозбірні (це і стане серйозною мотивацією для залучення в бібліотеку читачів та будь-кого із зацікавлених користувачів);
- бібліотека отримує право дозволяти своїм користувачам цифрове копіювання журнальних статей в науково-освітніх цілях. Це означатиме дозвіл на введення у вітчизняну практику відомої схеми «fair use».

Підсумовуючи вищезазначене, доцільно акцентувати увагу на основних перевагах електронних періодичних видань та наданні мобільного доступу до електронних інформаційних ресурсів:

- ❖ компактність пристроїв (смартфони і навіть планшети, як правило, менші і легші від друкованих часописів, але в кілька разів місткіші, ніж традиційні паперові носії);
- ❖ вартість (у більшості випадків звернення до електронних джерел може бути економічно більш вигідним);
- ❖ легкість завантаження, величезний вибір назв та можливість безкоштовного перегляду змісту публікацій (іноді і фрагментів тексту) для прийняття рішення щодо завантаження;
- ❖ технології гіпертексту (закладки, зміна розміру шрифту, зручний пошук і т. п.) дозволяють по-різному компонувати, і найбільш вигідно презентувати будь-який фрагмент електронної публікації: основний текст, примітки, посилання, ілюстрації тощо.

Проте й ця форма обслуговування користувачів має свої недоліки:

- не всі читачі мають навички та бажання роботи з мобільною або комп'ютерною технікою;
- ціна самих технічних пристроїв, тим паче мобільних, досить висока;

▪ складність та неопрацьованість усіх процедур, пов'язаних з їх отриманням та закупівлею в бібліотеці.

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що на початку XXI ст. періодичні видання продовжують бути пріоритетною формою наукової комунікації, а електронні часописи починають здобувати першість, що належала кілька століть журналам друкованим. Ініціатива Відкритого доступу та створення відкритих архівів досить активно розвивається і, можливо, конкуруватиме вже в недалекому майбутньому з існуючою журнальною моделлю. Серед інших прогнозів: припинення ери журналів взагалі й перехід на статейно-орієнтовну модель поширення інформації, коли немає необхідності чекати «наповнення» і випуску журналу в разі оперативного розміщення кожної рецензованої статті на сайті наукової установи, університету чи видавництва.

Використання новітніх інформаційних технологій у бібліотечній справі принципово вплинуло на масштаби й форми формування фонду періодичних видань: принцип повноти став помітно поступатися принципу селективності. Досить серйозною проблемою стає питання архівації електронних журналів, особливо оригінальних електронних видань. Стабільність доступу до електронних часописів – теж украй важлива і остаточно не розв'язана проблема для книгозбірень України. Нагальним є спільне визначення (із видавництвами, архівами, між книгозбірнями) стратегій відбору тематичних колекцій періодичних видань для переведення в електронну форму та їх розповсюдження через відображення в нових моделях комунікацій. Мобільність – у найширшому значенні цього слова – стає однією з характерних рис нашого суспільства, і на порядку денному з'являється новий напрям функціонування: мобільні бібліотеки. Разом з тим, слід зазначити, що книгозбірні все ще знаходяться у стадії модернізації цього напрямку інформаційного обслуговування читачів. Особливо це стосується України, яка дещо відстала від загальносвітових тенденцій розвитку – як щодо створення та розповсюдження електронних часописів, так і стосовно практики роботи бібліотек з ними.

Список використаних джерел

1. *Горовий В.* Комплектування бібліотек у контексті впливу глобальних інформаційних процесів / В. Горовий // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 14. – К., 2005. – С. 7–20.

2. *Евстигнеева Г. А., Земсков А. И.* Новые тенденции в развитии мирового рынка научных публикаций – роль и место библиотек / Г. А. Евстигнеева, А. И. Земсков // Научные и технические библиотеки. – 2004. – №5. – С. 15–26.

3. Електронні видання: довід. / уклад Т. Ю. Киричок. – К.: НТУУ «КПІ», 2011. – 400 с.

4. *Красій Р.* Комплектування бібліотек НАН України зарубіжними періодичними виданнями в сучасних умовах / Р. Красій., Н. Малолетова, О. Полякова // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2011. – Вип. 29. – С. 96–107.

5. *Лаврик О. Л.* Академическая библиотека в современной информационной среде. = Academic Library in the Electronic Environment / О. Л. Лаврик. – Новосибирск: ГПНТБ СО РАН, 2003. – 251 с.

6. *Линден И. Л., Линден Ф. Ч.* Открытый доступ: «зелёный путь» и «золотой путь» / И. Л. Линден, Ф. Ч. Линден // Научные и технические библиотеки. – 2009. – № 7. – С. 30–44.

7. *Лобузина К., Клочок А.* Електронний каталог НБУВ: проблеми адаптації до умов сучасного інформаційного середовища / К. Лобузина, А. Клочок // Бібліотечний вісник. – 2011. – № 4. – С. 4–10.

8. *Лопата О. М.* Інформаційні ресурси Зали періодичних видань: від накопичення до ефективного використання в АБІС ІРБІС / Лопата О. М. // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 37. – С. 207–25.

9. *Майстрович Т. В.* Електронный документ в библиотеке: научно-методическое пособие / Т. В. Майстрович. – М.: Либерия-Библинформ, 2007. – 144 с.

10. *Малолетова Н., Красій Р.* Централізоване комплектування зарубіжними періодичними виданнями бібліотек мережі НАН України / Н. Малолетова, Р. Красій // Бібліотечний вісник. – 2012. – № 6. – С. 20–30.

11. *Опарина О. Д.* Организация научной деятельности в библиотек в Интернете // Библиотекосведение. – 2012. – № 5. – С. 30–37.

12. *Шемаєва Г. В.* Електронні ресурси бібліотек України в системі наукових комунікацій: моногр. / Г. В. Шемаєва; Харк. держ. акад. культури. – Х.: ХДАК, 2008. – 289 с.

13. *Шрайберг Я. Л.* Интеграция библиотек в развивающееся информационное общество: что нас ждёт впереди? / Я. Л. Шрайберг // Научные и технические библиотеки. – 2013. – № 1. – С. 7–50.

14. *Шрайберг Я. Л., Гончаров М. В., Земсков А. И., Колосов К. А.* Открытый доступ: зарубежный и отечественный опыт – состояние и перспективы / Я. Л. Шрайберг, М. В. Гончаров, А. И. Земсков, К. А. Колосов // Научные и технические библиотеки. – 2012. – № 8. – С. 5–13.

15. *Ярошенко Т. О.* Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. О. Ярошенко // Бібліотечний форум України. – 2006. – № 4(14). – С. 7–11.

16. Ярошенко Т. О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки / Т. О. Ярошенко. – К.: Знання, 2010. – 215 с.

17. Ярошенко Т. Електронні журнали: нові можливості для бібліотек України / Т. Ярошенко // Бібліотечний форум України. – 2004. – № 2(4). – С. 15–18.

18. Ярошенко Т. Наукові комунікації XXI століття: електронні ресурси для науки та освіти України / Т. Ярошенко // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 5. – С. 17–22.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014 р.

UDC 024.5:050:004.7

Olena Lopata

Current Trends and Perspectives of Information Service for Readers of Periodicals

The article outlines the modern tendencies and priority directions of library and information services to reader's magazines periodicals, highlights issues application of the new information and communication technologies for operative information needs of readers and expansion spectrum of library services and amenities, in particular, of information exchanged through the use of Open journals Access.

Consider the role of modern information technologies to work in a traditional library environment and identifies trends nearest transformation of library activities and information service of the reader's periodicals, it is (except for heavy use environment of the Internet and all services the Web 2.0) software and hardware, which gives the user an Internet service that allows the use of web technologies for remote access to a particular resource (database, programs, texts, et celera); mobile services and the diversity of electronic documents (local and remote, new and depository, et celera).

Keywords: information technology, scientific library, magazine, automated library-information system, Open Access, remote services, mobile services, electronic documents.

УДК 024.5:050:004.7

Елена Лопата

Современные тенденции и перспективы информационного обслуживания читателей периодическими изданиями

В статье очерчены современные тенденции и приоритетные направления развития библиотечно-информационного обслуживания читателей журнальными публикациями, освещены вопросы применения новейших информационно-коммуникационных технологий для оперативного удовлетворения информационных потребностей пользователей, расширения диапазона библиотечных сервисов и услуг, в частности, углубления информационного обмена за счет использования журналов открытого доступа.

Рассмотрены вопросы влияния новейших информационных технологий на работу в традиционной библиотечной среде, определены тенденции ближайшей трансформации библиотечной деятельности и информационного обслуживания читателей периодическими изданиями. Это, помимо интенсивного использования среды Интернета и всех сервисов Веб 2.0, – программно-техническое обеспечение, предоставляющее пользователю такой интернет-сервис, который позволяет применять веб-технологии для дистанционного доступа к конкретному ресурсу (базам данных, программам, текстам и др.), мобильные услуги и все многообразие электронных документов (локальных и удаленных, новейших и депозитарных и др.).

Ключевые слова: информационные технологии, научная библиотека, журнал, автоматизированная библиотечно-информационная система, открытый доступ, дистанционное обслуживание, мобильные услуги, электронные документы.